

Особливості проведення лінгвістичної та комплексної психолого-лінгвістичної експертизи мовних об'єктів зі встановлення в них ознак деструктивної щодо української державності інформаційної діяльності

Світлана Долинківська

завідувач лабораторії лінгвістично-психологічних досліджень, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0162-4686>, e-mail: svitlana.dolynkivska@kndise.gov.ua

Анна Боженко

експерт сектору психологічних досліджень, лабораторія лінгвістично-психологічних досліджень, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0009-0002-0326-3618>, e-mail: daffna78@gmail.com

Досліджено основні критерії встановлення в усних і письмових мовленнєвих повідомленнях ознак здійснення суб'єктом мовлення (адресантом) інформаційної діяльності, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань, і на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України. Розглянуто лінгвістичні, методологічні й інтерпретаційні питання, які виникають під час проведення лінгвістичних та комплексних психолого-лінгвістичних експертиз, у яких перед експертами стоїть завдання щодо встановлення таких ознак.

Ключові слова: лінгвістична експертиза; комплексна психолого-лінгвістична експертиза; інформаційна діяльність; пропаганда.

Питання кваліфікації усномовленнєвих і текстових повідомлень, які є об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи та можуть містити ознаки інформаційної діяльності, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань і на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, є особливо актуальним в умовах гібридної війни Російської Федерації проти України.

Існують різні думки щодо можливості вирішення експертами-лінгвістами цього завдання та меж їхньої компетенції, але, на наше твер-

де переконання, лише експерти мають той інструментарій і ті спеціальні знання, які дають змогу встановити в об'єктах, наданих на дослідження, мовні й контекстуальні маркери для інтерпретування зафіксованої в них мовленнєвої діяльності як такої, що містить ознаки деструктивної щодо української державності інформаційної діяльності.

Методологічну основу такого дослідження становлять фундаментальні положення про зв'язок мови та мислення, мови та суспільства, а також про соціальну сутність мови й розуміння її як соціального яви-

ща, що формується та функціонує в суспільстві. Ці положення ґрунтуються на прагматично-комунікативному підході до аналізу мовного об'єкта із застосуванням методів семантико-прагматичного, дискурсивного, контекстуального, контент- та інтент-аналізу, наративного аналізу, а також методу семантико-криміналістичного розпізнання (установлення) об'єктивного змісту мовленнєвого повідомлення, розробленого Т. Будко та впровадженого в практику експертами КНДІСЕ [1—3].

Слід зазначити, що питання кваліфікації усних і друкованих (письмових) текстів як таких, що містять ознаки здійснення суб'єктом мовлення деструктивної інформаційної діяльності, вирішується у КНДІСЕ в межах комплексної психолого-лінгвістичної експертизи, хоча станом на сьогодні є експертизи, виконані експертами-лінгвістами.

Теоретико-методологічною передумовою для проведення як лінгвістичного, так і комплексного психолого-лінгвістичного дослідження щодо встановлення таких ознак у мовленнєвій діяльності певного суб'єкта мовлення є розкриття змісту поняття «інформаційна діяльність».

Дефініція «інформаційна діяльність» як у лінгвістичній, так і у психологічній експертизі є ширшою за мовленнєву. Вона належить до сфери дискурсології, прагматики, комунікативістики, соціальної психології, політології та визначається як *сукупність дій, пов'язаних із систематичним створенням, збиранням, обробкою, зберіганням і поширенням інформа-*

ції для впливу на індивідуальну й масову свідомість.

Дослідження *інформаційної діяльності* — це рівень макроаналізу, що відбувається за межами окремих висловлювань адресанта, а його усні та письмові мовленнєві повідомлення експерти розглядають не як окремі акти мовлення, а як елементи більшої *стратегії з формування громадської думки*, реалізуючи яку, адресант зафіксованої в досліджуваних мовних об'єктах інформації здійснює свою мовленнєву діяльність.

Зокрема, під час дослідження інформаційної діяльності як експерт-лінгвіст, так і експерт-психолог аналізують:

- *функцію* досліджуваних мовленнєвих повідомлень (а саме роль, яку вони, зважаючи на їх ідейно-тематичне спрямування, можуть відігравати в загальній пропагандистській кампанії РФ);
- *цільову аудиторію* (хто є адресатом досліджуваних мовленнєвих повідомлень);
- *канали поширення* (де публікуються/поширюються досліджувані мовленнєві повідомлення (виступи, інтерв'ю, публікації), що свідчить про їх комунікативну спрямованість,— *Youtube, Yandex, Telegram*-канали, соціальні мережі тощо);
- *тенденційність* зафіксованої в наданих на дослідження мовних матеріалах інформації та *системність і послідовність її поширення* (чи є досліджувані мовленнєві повідомлення

разовими акціями суб'єкта мовлення, чи частиною послідовної інформаційної діяльності).

Ураховуючи зазначені комунікативно-прагматичні складники досліджуваної ситуації спілкування, експерти мають лінгвістичні та психологічні підстави підтвердити або спростувати версію про те, що *комунікативно-мовленнєва діяльність суб'єкта мовлення є інструментом реалізації інформаційної діяльності певного спрямування*, де він не просто говорить (мовленнєва діяльність), а говорить з певною метою в межах певної системи (інформаційна діяльність).

Таким чином, слова та фрази в публікаціях, виступах або інтерв'ю певного суб'єкта мовлення експерти розглядають як складники, з яких будується певна цілісна пропаганда, а аналізу підлягає не просто його вміння говорити, а те, як цим умінням користуються як зброєю в інформаційній війні проти України, і досліджують мовленнєві повідомлення як елементи цілеспрямованої інформаційної кампанії, що має на меті підтримку держави-агресора.

Зокрема, під час проведення лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи експерт, вирішуючи питання щодо кваліфікації усних і друкованих (письмових) текстів як таких, що містять ознаки здійснення суб'єктом мовлення деструктивної інформаційної діяльності, *вирішує завдання не лише щодо наявності / відсутності в них:*

- інформації про публічне виправдовування, визнання пра-

вомірною збройною агресії РФ проти України та окупації частини її території, або глорифікації учасників цієї агресії; публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України й підтримки ним встановлення та утворення тимчасової окупації частини території України;

- *публічних закликів до певних протиправних дій* (а саме: до ведення агресивної війни проти України; до зміни кордонів шляхом ведення війни або проведення незаконних референдумів щодо меж і державного кордону України; до зміни в насильницький спосіб (зокрема, шляхом ведення війни, революцій і повстань) державного устрою України й захоплення державної влади; до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; до співпраці з державою-агресором, її збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією; до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України; до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території);
- *лінгвістичних ознак пропаганди ворожої ідеології чи поширення антиукраїнських наративів, що за змістом відповідають пропагандистським*

нарativenням російської пропаганди, якими вона виправдовує збройну агресію РФ проти України й дестабілізує українське суспільство,

а й щодо наявності / відсутності в комунікативній ситуації їх реалізації та поширення комунікативно-прагматичних характеристик, які виражають властивості й комунікативні складники пропагандистського дискурсу, а саме:

- використання інформації про факти та їх оцінок, мовленнєвих прийомів переконання, мовного впливу й маніпуляції, виражених відповідними мовними засобами, що свідчить про те, що комунікативний намір адресанта полягає в тому, щоб переконати масового адресата у правильності своєї позиції та спонукати діяти відповідно до поширюваних ним ідей, поглядів і переконань;
- наявності в досліджуваних мовних матеріалів значної цільової аудиторії (великої кількості адресатів як серед української аудиторії, зокрема жителів тимчасово окупованих територій, так і російської або західної) і їх дискурсивної належності;
- тенденційності викладеної в мовленнєвих повідомленнях інформації та системності її поширення [1—4],

що дозволяє йому встановити лінгвістичні й контекстуальні маркери, які свідчать про наявність у досліджуваних мовних матеріалах лінгвістичних ознак інформаційної

діяльності, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації, збройних формувань і на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Приміром, на підставі проведеного семантико-текстуального аналізу експерт-лінгвіст, установивши наявність в об'єктивному змісті досліджуваних мовленнєвих повідомлень таких його складових:

- *публічних закликів до підтримки рішень і дій держави-агресора, збройних формувань та окупаційної адміністрації держави-агресора; до співпраці з державою-агресором і окупаційною адміністрацією;*
- *інформації щодо публічного виправдовування, визнання правомірною громадянським України збройної агресії РФ проти України й окупації частини її території, і глорифікації учасників цієї агресії, а також висловлювань, які вербалізують підтримку ним установами й утвердження тимчасової окупації частини території України;*
- *використання російських пропагандистських наративів (про те, що українці та росіяни «один народ»; про історичну єдність Росії і Донбасу й Росії і Криму; про перетворення України на «антироссию» та знищення в Україні православія, панування в ній диктатури й цілковиту підпорядкованість української влади «зовнішньому управлінню»;*

про те, що ЗСУ «восемь лет бомбили Донбас» тощо), а також визначивши наявність як на рівні змісту, так і в комунікативній ситуації реалізації та поширення досліджуваних мовленнєвих повідомлень комунікативно-прагматичних характеристик, які виражають властивості й комунікативні складники пропагандистського дискурсу,

- дійшов висновку про те, що досліджувані мовленнєві повідомлення містять мовні маркери легітимації дій держави-агресора й окупаційної влади, виражені в підтримці та виправданні збройної агресії РФ проти України, окупації частини її території, діяльності окупаційного режиму й чинного на період мовлення військово-політичного керівництва РФ, а також вербалізують підтримку суб'єктом мовлення Російської Федерації в контексті розпочатої нею збройної агресії проти України й окупації частини її території, отже, за змістом і формою подання інформації та контекстом її реалізації й поширення є мовленнєвими повідомленнями, які містять лінгвістичні ознаки, що ідентифікують зафіксовану в них мовленнєву діяльність як таку, що містить ознаки інформаційної діяльності, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації, збройних формувань і на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Водночас слід зазначити, що найчастіше питання щодо наявності в мовленнєвій діяльності певного суб'єкта мовлення ознак деструктивної інформаційної діяльності вирішують у КНДІСЕ в межах комплексної психолого-лінгвістичної експертизи, яка дає змогу всебічно оцінити його мовленнєво-комунікативну діяльність, визначити не лише її мовні, семантико-дискурсивні особливості, виражену в ній прагматичну мовленнєву мету, основні наративи та меседжі, а й її впливовий потенціал, застосовані засоби маніпуляції, перлокутивний ефект (наслідок впливу мовленнєвого повідомлення на масову аудиторію, який виявляється у її реакції, що може бути як запланованою, так і спонтанною) тощо.

Зокрема, експерт-психолог, зважаючи на встановлений лінгвістичним дослідженням об'єктивний зміст мовлення, де *лінгвістичний аналіз надає інструментальне обґрунтування того, як саме на мовному рівні реалізовано ті психологічні механізми впливу, які ідентифікуються у процесі психологічного аналізу, тобто визначає мовний інструментарій, яким адресант досягає своїх цілей, зокрема психологічного впливу із застосуванням маніпулятивних технологій*,— здійснює аналіз інформаційно-психологічного наповнення, психологічних особливостей зв'язку між змістом, мотивом і формою та характером впливу мовленнєвої діяльності суб'єкта мовлення на цільову аудиторію, проєктує наслідок такого впливу (реакцію на отриману інформацію).

Застосовуючи у процесі психологічного дослідження мовленнєвої діяльності, зафіксованої в наданих на дослідження мовних матеріалах, такі спеціальні методи, як:

- *контент-аналіз* (метод якісно-кількісного аналізу змісту для виявлення та оцінки психологічно значущих характеристик, тем, мотивів і настанов комунікатора (адресанта). Зокрема, підрахунок та аналіз частоти вживання тем «інтеграція з РФ» (*«интеграционной программы»*), «державність ДНР» (*«государственное строительство»*) і «підтримка армії» (*«помощь для военнослужащих»*));
- *психолого-герменевтичний аналіз* (метод тлумачення змісту для розуміння прихованого психологічного смислу, інтенцій і світогляду адресанта, зважаючи на контекст комунікації. Наприклад, аналіз привітання з російським «Днем народного единства» виявляє психологічний механізм отождолення (*«частью которого стала и Донецкая Народная Республика!»*), що має на меті не просто інформування цільової аудиторії (мешканців тимчасово окупованих територій), а формування в них нової (російської) групової ідентичності);
- *інтент-аналіз комунікативних намірів* (визначення прихованої комунікативної мети й мотивів мовця (для чого це сказано адресантом). Зокре-

ма, намір (інтенція) адресанта спонукати до надання допомоги російським військовим полягає не лише у звітуванні, а й у демонструванні лояльності, нормалізації колаборації та мобілізації цільової аудиторії до подібної діяльності);

- *аналіз методів пропаганди й маніпулятивних технологій* (ідентифікація психологічних прийомів, спрямованих на зміну свідомості, настанов і поведінки цільової аудиторії в обхід критичного мислення. Наприклад, застосування пропагандистського наративу «за мир без нацизму» (техніка «навішування ярликів») або апелювання до авторитету (*«сильным лидером»*)),

експерт-психолог вирішує питання про таке:

- чи містить комунікативно-мовленнєва діяльність певного суб'єкта мовлення, зафіксована в наданих на дослідження мовних матеріалах, ознаки деструктивного інформаційно-психологічного впливу, спрямованого на надання допомоги військово-політичному керівництву Російської Федерації в інформаційній сфері шляхом поширення вигідних йому наративів і меседжів;
- чи є комунікативно-мовленнєва діяльність певного суб'єкта мовлення, зафіксована в наданих на дослідження мовних матеріалах, такою, що спрямована впливати на окремі групи

населення України (зокрема, мешканців тимчасово окупованої території) і загалом цільову аудиторію досліджуваного контенту, а також на суспільно-політичну дестабілізацію українського суспільства, деморалізацію народу й армії, створення та поглиблення розбрату між політичними силами в державі та формування інформаційних передумов соціального вибуху в Україні;

- чи є комунікативно-мовленнєва діяльність певного суб'єкта мовлення, зафіксована в наданих на дослідження мовних матеріалах, такою, що спрямована на підлив морального духу населення та армії України, провокування розбрату між армією та народом, населенням України та Російської Федерації, його дезінформування, підбурювання українців до непокорин чинній владі;
- чи є комунікативно-мовленнєва діяльність певного суб'єкта мовлення, зафіксована в наданих на дослідження мовних матеріалах, такою, що спрямована активно впроваджувати у свідомість населення України (мешканців тимчасово окупованої території) думку про неправильність і недоцільність теперішнього зовнішнього та внутрішнього політичного курсу України й діяльності чинної влади шляхом одностороннього та викривленого висвітлювання фактів і подій, та створює вод-

ночас інформаційні приводи для антиукраїнської інформаційної діяльності;

- чи є комунікативно-мовленнєва діяльність певного суб'єкта мовлення свідомою та такою, що спрямована на просування (пропагування) ідей, поглядів і переконань, які відповідають пропагандистським наративам, що культивуються сучасною російською пропагандою;
- чи є комунікативно-мовленнєва діяльність певного суб'єкта мовлення такою, що спрямована на масову свідомість з метою формування хибних ідеологем, вигідних чинному військово-політичному керівництву Російської Федерації;
- яким є психологічний зміст (сутність і спрямованість) комунікативно-мовленнєвої діяльності певного суб'єкта мовлення, зафіксованої в наданих на дослідження мовних матеріалах, тощо.

За результатами проведення лінгвістичного та психологічного дослідження експерти вирішують спільне інтеграційне питання щодо наявності / відсутності в комунікативно-мовленнєвій діяльності певного суб'єкта мовлення, зафіксованій у наданих на дослідження мовних матеріалах, як на лінгвістичному, так і на психологічному рівнях ознак інформаційної діяльності, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації, збройних формувань та на уникнення нею відповідальності за збройну агресію

проти України, і доходять відповідного висновку.

Отже, наявна експертна практика в галузі лінгвістичної та комплексної психолого-лінгвістичної експертизи дає змогу констатувати, що станом на сьогодні вже існують певні критерії, за якими експерти, не виходячи за межі своєї компетенції, можуть дійти висновку про наявність у мовленнєвій діяльності певного суб'єкта мовлення, зафіксованій у наданих для проведення дослідження мовних матеріалах, як на лінгвістичному, так і на психологічному рівнях ознак здійснення інформаційної діяльності, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Важливим для інтерпретації мовленнєвої діяльності як інформаційної є контекст, тобто умови й ситуація реалізації досліджуваних мовленнєвих повідомлень, комунікативно-прагматичні характеристики суб'єкта мовлення та адресатів, тенденційність зафіксованої у його мовленнєвих по-

відомленнях інформації та системність у її поширенні.

Перелік джерел посилання

1. Будко Т. В. Проблемні питання судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення та рекомендації щодо їх вирішення (на матеріалах кримінальних проваджень): монографія. Київ, 2017. 88 с.
2. Загальна методика судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи / УкрНДІ спецтехніки та судекспертиз України. Київ, 2019. Реєстр. код 1.2.18 // Реєстр методик проведення судових експертиз : вебсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 10.11.2025).
3. Розробка методичних рекомендацій щодо судово-лінгвістичного експертного дослідження текстуальних джерел інформації пропагандистського характеру : звіт про НДР (остаточ.) / КНДІСЕ ; кер.: С. А. Долинківська, викон.: І. А. Ткачук, Т. П. Кривак. № ДР 0118U000974. Київ, 2021. 165 с.
4. Наумюк С. А., Олейніков Д. О., Букреєв О. І., Русінов Є. О., Червякова О. В. Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар) / за заг. ред. С. А. Наумюка. Київ, 2024. 378 с.